Petru BUTUC

DESPRE NOȚIUNILE ȘTIINȚIFICE DE LIMBĂ LITERARĂ ŞI ROMÂNĂ LITERARĂ

Moto:
Cine vorbește într-un dialect sau grai,
neștiind o limbă literară, acela, firește, se află la un nivel
de cultură limitată și provincială. O mare cultură
poate fi tradusă numai într-o altă limbă de cultură
a unei mari culturi, dar nicidecum într-un dialect sau grai.
Antonio Gramsci

Problema timpului în care au apărut primele monumente de limbă literară ale oricărei limbi nu poate fi tratată independent, deoarece aceasta nu este numai una strict istorică, dar și tipologică, ceea ce ne face să credem, pe bună dreptate, că cercetarea *de facto* a oricărui aspect privind limba literară începe de la tratarea propriu-zisă a noțiunii teoretice de limbă literară. Așadar, este arhicunoscut faptul că o limbă literară constituie forma îngrijită, normată și cultivată a unei limbi naționale. Limba literară formează o supravariantă a limbii naționale, caracterizată printr-un sistem de norme fixate în scris, care îi asigură o anumită unitate și stabilitate, precum și caracterul ei cultivat. Limba literară are o sferă largă de funcționare, cuprinzând producțiile și manifestările culturale în sensul larg al cuvântului. Limba literară este limba scrierilor științifice, filozofice, beletristice, este limba presei și a vieții politice, precum și limba folosită în diferite instituții: administrație, școală, teatru, biserică etc. Această ramificare a limbii literare, în funcție de distribuția ei într-o anumită sferă de activitate socială, dă naștere așa-numitor stiluri (științific, literar-artistic, administrativ și publicistic), obiect de studiu al stilisticii, disciplină consacrată a lingvisticii.

Notă 1. Contextul politic actual din Republica Moldova, din păcate, ne face să reexplicăm unele lucruri ce țin de teoria limbilor literare, știute și răsștiute nu numai de lingviști și sociolingviști, dar și de întreaga lume modernă. Vorba e că la noi nu se vrea înțeles faptul că orice limbă de cultură a unui stat (numită limbă literară) funcționează în paralel cu graiurile ei înrudite și cu limba populară vie, de care se deosebește

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

mai mult sau mai puțin. Din această cauză se cere, fără niciun temei științific, să se renunțe la glotonimul de limbă literară română *(care reprezintă limba de cultură, limba istorică a poporului băștinaș), în favoarea sintagmei* limba moldovenească*, care exprimă o cauză politică a unor demnitari de partid și de stat. Astfel, în Republica Moldova se face a nu se înțelege că limba populară este aceeași limbă, dar vorbită la voia întâmplării de fiecare vorbitor, după bunul său plac și simț și că acest grai popular nu poate fi identificat cu textele de limbă literară scrisă, cu textele documentelor de stat, cu textele literar-artistice și publicistice. Pentru scrierea în domeniile respective, în Republica Moldova, ca în orice stat modern, civilizat, este utilizat un alt aspect al limbii, numit* limba literară*, iar numele acestei limbi este unul* științific *și* istoric – limba română – *și nu unul împrumutat sau inventat. Numele de limbă română literară este legat de începutul ei istoric (așa a fost numită din capul locului, în secolul al XVI-lea)*[1]*. Noțiunea de* limbă română literară *constituie expresia istorică a culturii noastre, a literaturii și a credinței noastre creștin-ortodoxe. De aceea, schimbarea numelui tradițional al limbii literare este cu neputință: aceasta ar însemna să renunțăm la trecutul nostru cultural, ar însemna o trădare în fața propriei noastre conștiințe (tot din aceste considerente nici austriecii nu se dezic de numele istoric al limbii lor literare (*limba germană*), nici cubanezii și mexicanii nu se lasă de* limba spaniolă literară*, nici brazilienii – de* limba literară portugheză *etc.).*

Limba literară este o formă elaborată de existență a limbii comune naționale, ea constituie expresia ei cea mai desăvârșită, în sensul că reprezintă o sinteză a dezvoltării și a posibilităților limbii întregului popor. Ca expresie a tradiției, ea este mai conservatoare decât limba populară, mai convențională, dar, pe de altă parte, se află, spre deosebire de aceasta, în continuă evoluție prin inovațiile impuse de dezvoltarea economiei, a științelor și a tehnicii. Limba literară este, totodată, un produs al vieții și al evoluției culturale a unui popor, ale cărui manifestări culturale (spirituale) le exprimă în formele scrisului și le transmite de la o generație la alta, din aceste considerente fiind numită și „limbă comună", „limbă de cultură" (*langue de civilisation*, *Kultursprache* în germană)[2].

Reprezentând aspectul cultural al unei limbi naționale, limba literară constituie, în raport cu graiurile și dialectele, în raport cu graiul popular, obiectul de studiu a două ramuri ale lingvisticii, sau chiar a două lingvistici, având principii și metode aparte. De aceea, orice studiu asupra unei limbi literare ne demonstrează că, din punct de vedere istoric, limba literară se dezvoltă în timp numai după apariția ei într-o epocă, prin lansarea și impunerea unui dialect sau grai, datorită unor factor culturali, politici sau economici. Totodată, pe parcursul dezvoltării sale istorice, limba literară traversează un proces continuu, neîntrerupt, interacționând atât cu dialectele și graiurile înrudite de la baza originii ei, cât și cu limba populară vie. Numai cel mai puternic dialect sau grai a putut să devină bază a unei limbi literare, iar aceasta deloc nu înseamnă că pot exista în realitate „graiuri și dialecte literare" sau „limbi dialectale"[3]. Limbile literare pot avea numai la originea lor un dialect sau grai, care, învingând limitele locale, printr-un lung și complex proces de evoluție, se transformă într-o limbă comună de cultură, într-o limbă literară.

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

Notă 2. În Republica Moldova unii politicieni insistă, fără temei ştiinţific, asupra reformulării glotonimului limba română literară. *Astfel, se vrea ca din graiul moldovenesc, din limba populară vorbită aici să se fabrice, mai întâi, glotonimul* limba moldovenească, *apoi, respectiv, şi noţiunea de* limba moldovenească literară, *ceea ce, în condiţiile actuale, fenomenul acesta este iluzoriu şi chiar absurd. În sociolingvistica mondială se ştie deja foarte bine că procesul de formare a limbilor literare s-a încheiat încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea (în tot secolul al XX-lea a fost renăscută, revigorată, cu foarte mari cheltuieli, numai o singură limbă literară – limba ebraică). Cauzele imposibilităţii de a mai apărea noi limbi literare sunt obiective, deoarece ţin de progresul tehnico-ştiinţific actual, care generează anual sute şi mii de termeni specializaţi. Astăzi, terminologiile, metalimbajele terminologice profesionale alcătuiesc, în raport cu uzul general, cu fondul principal lexical, mai mult de jumătate din vocabularul oricărei limbi literare. De aceea, în actualele condiţii de dezvoltare a ştiinţei şi tehnicii, orice tărăgănare, în scopul reformării sau recreării unei limbi, ar putea fi mai mult decât fatală (anume aşa s-a întâmplat în ţările ex-sovietice ale Asiei Centrale, unde, din cauza tergiversării procesului de „plămădire" a limbilor literare, limba rusă s-a impus agresiv, îndeplinind astăzi, şi în aceste ţări, funcţia de limbă oficială, de limbă literară, de limbă de cultură). Prin urmare, trebuie să se ştie că metalimbajele terminologice speciale sunt, la momentul actual, atât de dezvoltate, încât fac imposibilă nu numai crearea sau recrearea unei limbi literare, dar şi reformarea ei. De aceea, în actualele condiţii, glotonimul* limba moldovenească *este absurd şi fără sorţi de izbândă.*

Pentru a fixa cu exactitate perioada în care a apărut o limbă literară, e necesar să se ţină cont de mai mulţi factori. În primul rând, trebuie să se ştie când a apărut primul document de limbă scrisă, apoi să se determine dacă structura lingvistică a acestui text încadrează tipajele, formele-model corespunzătoare ale limbii literare şi numai după aceea se poate vorbi despre începutul dezvoltării propriu-zise a unei limbi literare (de la aceasta trebuie să înceapă şi cercetarea propriu-zisă a unei limbi literare, a unei limbi de cultură).

Cât despre fenomenul apariţiei sau lansării unei limbi literare, el se produce cu mult mai înainte de perioada conştientizării acestui fenomen, cu mult mai înaintea trezirii interesului special faţă de această limbă literară; acest fenomen are loc anterior scrierii operelor lingvistice, literare. Bineînţeles că primii autori ai textelor de limbă literară nu puteau să se gândească numai la ceea ce scriu, dar şi cum scriu, iar aceasta se întâmpla în pofida faptului că în epoca respectivă nu era scris niciun tratat individual de gramatică şi nicio lucrare consacrată limbii literare. În epocile istorice ale începuturilor de limbi literare, teoriile gramaticale privind studierea lor, de asemenea, se aflau într-o stare latentă. Din punct de vedere istoric, se creează o situaţie oarecum specifică: operele literare (primele documente de limbă literară) sunt bine atestate cu trei, patru sau cinci secole înaintea preocupărilor propriu-zise de gramatica acestor texte[4].

Notă 3. Pentru a ne convinge de acest decalaj social-lingvistic şi cultural, în continuare vom relata unele dintre cele mai importante momente din istoria limbii române literare (cu referiri speciale la româna literară din Republica Moldova) şi

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

din istoria altor limbi literare (franceza, italiana, spaniola). Invocăm cele mai specifice aspecte istorice ale acestor limbi de cultură, pentru a reține și conștientiza că limba română literară îndeplinește, în acest sens, toți parametrii istorici și tipologici inerenți procesului de apariție și dezvoltare a unei limbi literare moderne. Româna literară a apărut și a evoluat istoric la fel ca franceza literară, italiana literară, spaniola literară și alte limbi literare europene de mare cultură.

Limba română literară îndeplinește toate condițiile teoretice și aplicative ale unei limbi de cultură, parcurgând, de la origini și până în prezent, aceeași cale istorică, aceleași etape (bineînțeles, cu diferențe cronologice) și fiind supusă aceloraşi rigori teoretice, asemeni tuturor limbilor de cultură din Europa și din întreaga lume.

Cât despre româna literară dintre Prut și Nistru, ea s-a format simultan cu româna literară din toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi. Trebuie să se ştie, *ab initio*, că româna literară, pe teritoriul Republicii Moldova, are, cu certitudine, o motivare istorică și științifică binedeterminată și binemeritată. Apariția și dezvoltarea limbii române literare în spațiul dintre Prut și Nistru s-a produs simultan cu toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi. Drumul ei istoric este același, este unul lung, anevoios și foarte complicat, caracterizat nu numai prin salturi semnificative, dar și prin mici poticneli. De aceea, referitor la baza românei literare, sunt exprimate mai multe teorii, susținute în perioade diferite[5]. Dar, indiferent de varietatea acestora, toate conțin o teză comună – despre baza muntenească a limbii române literare, pe care o are, evident, și româna literară din Republica Moldova.

Această teorie este cea mai veche și cea mai credibilă și mai răspândită până acum. Ea a fost formulată în anul 1879, de către B.-P. Hasdeu (1836-1907). Marele lingvist afirma, pe bună dreptate, că începuturile limbii noastre literare trebuie căutate în tipăriturile diaconului Coresi de la Brașov. Referindu-se la înfățișarea lingvistică a celei dintâi tipărituri coresiene (*Întrebare creștinească*, 1559), B.-P. Hasdeu observă că, deși „vechi de peste trei secoli, acest catehism este scris într-o limbă care se apropie foarte mult și s-ar putea zice chiar că nu diferă de graiul actual al sătenilor din Țara Românească și din regiunile învecinate ale Transilvaniei". B.-P. Hasdeu mai remarca despre textele diaconului Coresi că ele „ne prezintă, fără comparațiune, mai puține dificultăți fonetice, morfologice, lexicale și sintactice față de limba literară, în comparație cu alte graiuri dacoromâne"[6].

Și academicianul Ion Coteanu, pentru a demonstra că la baza limbii noastre literare stă demult și a fost tot timpul graiul muntenesc, susține că e necesar numai să comparăm principalele trăsături ale structurii limbii literare (între care cele mai importante aparțin sistemului fonologic) cu elementele corespunzătoare din principalele subdialecte dacoromâne. Rezultatele acestei comparații sunt cele mai concludente, de vreme ce „limba literară are ca și graiul muntean un sistem fonetic bine echilibrat, constituit din șapte vocale. Graiul din Muntenia și sudul Transilvaniei, având o structură mai clară și mai simplă, a dobândit încă din veacul al XVI-lea o situație privilegiată, întrucât pe el s-a întemeiat limba tipăriturilor coresiene, iar cu timpul, datorită unor împrejurări extralingvistice prielnice, s-a impus ca bază a limbii române literare moderne"[7].

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

Prin urmare, limba noastră de cultură (româna literară) a fost lansată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, prin tipăriturile diaconului Coresi de la Braşov. Prima carte coresiană (*Întrebare creştinească*, 1559, Braşov), care formează şi primul document de limbă română literară scrisă, are la bază graiul muntenesc, graiul popular dintre Târgovişte şi Braşov. Cele 11 cărţi, tipărite de Coresi între anii 1559-1581, au jucat un rol primordial la fixarea normelor literare ale limbii noastre şi la dezvoltarea ei ulterioară, iar caracterul lor bisericesc, religios a făcut ca ele să fie răspândite în foarte scurt timp pretutindeni, unde se vorbea românește, în vechea Dacie.

Textele religioase ale diaconului Coresi, care sunt nişte traduceri biblice din slavonă şi greaca medievală, au fost răspândite şi pe teritoriul dintre Prut şi Nistru (teritoriul actual al Republicii Moldova), care în Epoca Medievală făcea parte din Principatele Române, ceea ce ne face să afirmăm, cu certitudine, că de cele unsprezece tipărituri, cărţi bisericeşti, traduse, elaborate şi tipărite de diaconul Coresi, între anii 1559-1581, au beneficiat şi strămoşii actualului popor istoric din Republica Moldova. De atunci, din acel an al lansării limbii române literare (1559), între Prut şi Nistru sunt pronunţate intact rugăciunile în limba română literară, dar nicidecum în grai moldovenesc. Din acel moment istoric, în toate textele bisericeşti de la noi sunt respectate sută la sută (ortoepic şi ortografic) cele şapte vocale specifice limbii române literare, fenomen pe care nu-l avem şi nici nu l-am avut în graiul moldovenesc. Aceste şapte vocale, folosite în limba română literară de la Chişinău, constituie o particularitate a graiului muntenesc, pe care Coresi, fiind vorbitor din Muntenia, l-a utilizat la scrierea cărţilor sale bisericeşti.

Mai târziu, graiul muntenesc, prin interacţiune cu celelalte graiuri, datorită colaborării bisericilor şi a cărturarilor din toate provinciile istorice române, a evoluat în limba literară română; de atunci şi până în prezent, româna literară din Republica Moldova parcurge, de rând cu toate regiunile vorbitoare ale acestei limbi, acelaşi drum istoric al evoluţiei şi dezvoltării, căci cărturarii de mai târziu, începând cu vestitul mitropolit Varlaam de la Iaşi, s-au orientat, în activitatea lor, după aceste tipărituri. Moştenirea lăsată de Coresi este mai departe îmbogăţită prin contribuţii care vin din toate provinciile istorice româneşti. În aşa fel, în Epoca Medievală, alături de mitropoliţii Moldovei (Varlaam şi Dosoftei), îşi aduc contribuţia la răspândirea limbii române ca limbă de cultură şi Simion Ştefan, mitropolitul Ardealului, şi Radu Greceanu, unul dintre traducătorii *Bibliei de la Bucureşti*, 1688 (Biblia de la Bucureşti constituie cel mai mare document de limbă română scrisă din Epoca Medievală), şi Antim Ivireanul, autorul *Didahiilor*, 1708 (această carte îl consacră pe autor drept ctitorul limbii liturgice româneşti), şi episcopii de la Râmnic (Chesarie, Filaret şi Damaschin) cu traducerea *Mineielor*, 1776-1780 ş.a.

În Epoca Medievală, în paralel cu literatura religioasă în limba română, apare şi o serie de opere lingvistice cronicăreşti în toate provinciile. Astfel, în vreme ce în Moldova şi Muntenia se creează o literatură istorică şi juridică, în Ardeal se face prima traducere românească a *Alexandriei* (1620), iar traducerile efectuate în

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

Transilvania în scurt timp se răspândesc în Moldova și în Muntenia. Colaborarea culturală și lingvistică de la sf. sec. al XVII-lea a făcut ca limba cronicarilor munteni să conțină destule ardelenisme și moldovenisme, ceea ce ne face să constatăm că, în acea perioadă, deși existau niște granițe între Principatele Românești, „cărțile în limba română treceau fără întrerupere și fără opreliște dintr-o parte și alta a Carpaților, consolidând legăturile culturale și de limbă”[8].

Dar factorul cel mai important, care a facilitat răspândirea limbii române literare în toate timpurile și mai ales în secolul al XVIII-lea, a fost unitatea religioasă a vorbitorilor aceleiași limbi, adepți constanți ai cultului creștin-ortodox. Dogma creștină fiind aceeași, și cărțile de ritual trebuiau să fie identice din punctul de vedere al conținutului. Mai mult decât atât, pentru noi factorul religios, biblic, a fost decisiv nu numai în faza răspândirii limbii noastre de cultură, dar și în ceea ce privește unitatea limbii pentru toate regiunile vorbitoare de limbă română. Astfel, factorul religios a făcut ca vorbitorii dialectului dacoromân să aibă aceeași limbă literară, aceeași limbă de cultură – limba română.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea începe procesul deliberat al unificării variantelor literare românești, având la bază gramaticalizarea propriu-zisă a limbii române. Reprezentanților Școlii Ardelene – Petru Maior (1760-1806), Samuil Micu (1745-1806), Gheorghe Șincai (1754-1816) și Ion Budai-Deleanu (1759-1820) – le revine meritul de a fi cei dintâi care s-au gândit la alcătuirea de gramatici și dicționare. Ei au fost foarte perseverenți în această direcție, stimulând cercetările filologice românești. Școala Ardeleană, prin activitatea sa foarte susținută, a trezit interesul pentru studiul gramaticii și al lexicologiei limbii române literare, influențând, vreme de aproape o sută de ani, pe toți cei care s-au lăsat atrași de aceste preocupări. Deschizătorul de drumuri în ale gramaticii limbii române literare este totuși Samuil Micu, autorul primei gramatici românești tipărite și fondatorul ortografiei românești. Scrisă latinește (*Elementa linquae daco-romanae sive valahicae*), gramatica lui Samuil Micu a fost publicată la Viena, în anul 1780, cu o prefață de Gheorghe Șincai și a avut meritul de a fi scos în evidență originea latină a limbii noastre, origine contestată, pe atunci, de către o serie de istorici și lingviști străini. Prin gramatica lui Samuil Micu, limba română literară devine una normată, unitară și stabilă, intrând în faza modernă de dezvoltare.

Inițiativa modernizării limbii române literare a fost continuată în tot veacul al XIX-lea, prin contribuția celor mai reprezentativi cărturari, dar, cel mai mult, datorită activității lui Ion Heliade Rădulescu (1802-1872) și Titu Maiorescu (1840-1917). Acestea au fost personalitățile care au influențat decisiv procesul de culturalizare și modernizare a limbii române. Criteriile după care s-au călăuzit în selectarea normelor limbii române literare moderne au fost: latinitatea, gramaticalitatea, răspândirea geografică și eufonia limbii române.

În secolul al XIX-lea, contribuția celorlalte graiuri românești la constituirea și perfecționarea structurii gramaticale a limbii române literare a fost decisivă, deși în tot acest zbuciumat secol aproape întreaga viață social-politică și spirituală suferă o puternică influență occidentală, iar franceza devine limba de cultură cea

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

mai cunoscută. Acum limba română literară intră pe deplin în faza optimă de modernizare, iar în anul 1881, odată cu apariția *Scrisorilor* lui Mihai Eminescu, a *Amintirilor din copilărie* de Ion Creangă și a *Novelelor din popor* de Ioan Slavici, limba română literară atinge culmile înfloririi și modernizării. Acest pisc, decisiv, a fost atins în mod firesc, întrucât normele unice ale exprimării și scrierii culte în limba română s-au dovedit a fi, în cea mai mare parte, rodul unei munci comune, atât a cărturarilor munteni, cât și a celor ardeleni și moldoveni. Acest efort s-a făcut prin contribuția nemijlocită a celor mai reprezentativi scriitori din toate provinciile românești: Mihai Eminescu, Ion Creangă, Vasile Alecsandri, Alexandru Vlăhuță, Ioan Slavici, Ioan Luca Caragiale, George Coșbuc, Titu Maiorescu, Mihail Kogălniceanu, Gheorghe Asachi ș.a.

Limba franceză literară (face parte din familia de limbi romanice, grupul galo-romanic)

Prin aceleași faze de evoluție și dezvoltare a trecut și limba literară franceză. Pentru a ne convinge, invocăm pe scurt doar câteva momente decisive din istoricul acestei limbi de cultură din Europa. Limba franceză literară are la bază *dialectul francien*, din Île-de-France, vorbit în regiunea Parisului. Fiind cel mai important centru economic, politic și cultural la începutul mileniului al II-lea, Parisul a făcut să crească și autoritatea idiomului vorbit și scris în această regiune, extinzându-se mai târziu și asupra celorlalte provincii ale țării. Important e să menționăm că și în Franța, ca și peste tot, deși operele lingvistice literare sunt bine cunoscute cu multe secole mai înainte (cele în limba franceză încă din secolul al XI-lea), totuși teoria gramaticală a limbii franceze se alcătuiește abia în secolul al XVI-lea, aproximativ cu cinci secole mai târziu, când cărturarul francez Jacques (Joachim) Du Bellay (1522-1560) publică în anul 1549 tratatul său de limbă *Despre protecția și promovarea limbii franceze* (*Défense et illustrations de la langue française*).

Primul document de limbă franceză scrisă datează din anul 842 și se intitulează *Jurământul din Strasburg* (*Les serments de Strasbourg*), unde fiii regelui Ludovic cel Bun (778-840) au dat jurământul în fața armatei în mod neobișnuit, nu în limba latină, unul în limba germană și altul în limba franceză, o limbă care mai târziu a devenit limba literară franceză, denumită la început *lingua romana*. Pe la sfârșitul secolului al XI-lea, au fost atestate și alte texte de limbă franceză timpurie. Printre acestea se înscriu bine cunoscutele opere: *Cântecul lui Roland* (*La Chanson de Roland*) și *Viața sfântului Alexei* (*La Vie de Saint-Alexis*).

Secolul al XVI-lea constituie pentru istoria limbii franceze literare, dar și pentru istoria culturii franceze, o epocă foarte semnificativă, deoarece anume atunci începe adevărata ocrotire și răspândire a limbii franceze. În secolul al XVI-lea se tipăresc primele cărți de gramatică a limbii literare franceze. Acum limba franceză literară intră în luptă deschisă cu limba latină, înlăturând-o din toate sferele științei, culturii și din domeniile economic și oficial-administrativ. Ordonanța ministrului Villers-Cotterêts, emisă în anul 1539, declară limba franceză „unica limbă de stat pentru toată Franța". Gramaticienii de atunci (Louis Meigret și Pierre

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

de Ronsard ș.a.), elogiind limba maternă, tindeau spre îmbogățirea ei, voiau să-i sporească expresivitatea, astfel încât oamenii epocii să-și poată exprima liber și ușor varietatea de gânduri și simțăminte. Secolul al XVI-lea a fost decisiv pentru fixarea normelor ortografice ale limbii franceze literare.

Nu încetează lupta pentru valorificarea limbii franceze literare nici în secolul al XVII-lea, când apar cu totul alte probleme ale francezei literare. Dacă în secolul al XVI-lea era pus accentul pe promovarea limbii franceze, ca limbă de cultură, în locul limbii latine, cărturarii, scriitorii, lexicografii din secolul al XVII-lea vorbesc și își pun sarcina de ordonare gramaticală a limbii franceze, de normare a ei (regler la langue). Acest deziderat este pe deplin susținut și de Academia Franceză, fondată în anul 1635 (din inițiativa acestui for a fost elaborat, în anul 1694, *Dicționarul Academiei Franceze*). Numai după o lungă confruntare cu latina, aceasta din urmă cedează, iar limba franceză cultă este recunoscută drept limbă oficială, de stat, fiind, drept urmare, nu numai o limbă pentru comunicarea uzuală, dar și o limbă a științei, a literaturii, a documentelor oficiale, a actelor juridice etc. Astfel, după secolul al XVII-lea, problemele limbii franceze literare devin cele ale cercetărilor ei mai profunde, proces începând din secolul al XVIII-lea și până în prezent. Limba franceză literară cuprinde trei epoci istorice de dezvoltare: 1) din secolul al IX-lea și până în secolul al XIV-lea – franceza veche (ancien français), 2) din secolul al XIV-lea și până în secolul al XVI-lea – franceza medie (moien français), 3) din secolul al XVIII-lea și până în prezent – franceza modernă (cu perioada clasică și postclasică).

Limba italiană literară (face parte din familia limbilor romanice, grupul italo-romanic)

Limba literară italiană înregistrează cel mai mare decalaj dintre practica și teoria ei gramaticală. La sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea apar primele lucrări consacrate de limbă italiană, scrise de Dante Alighieri, Francesco Petrarca și Giovanni Boccaccio, originari din Florența. Marii renascentiști italieni au scris în *dialectul florentin*, cântând viața și cultura Florenței (specificul florentin al limbii literare italiene a fost cauza principală a controversei asupra așa-zisei „probleme a limbii» (*questione della lingua*). Gloria acestui oraș se menține până la mijlocul secolului al XVI-lea, perioadă în care Florența este cel mai mare centru de cultură italiană. Pe urmele celor trei mari renascentiști ai Italiei, cunoscători ai limbii dialectale florentine, în Florența vin mai târziu alți oameni de cultură, ca Machiavelli și Guiceardini, pictorii Leonardo da Vinci, Michelangelo, Botticelli, Giotto, Vazori ș.a.

Primul document de italiană scrisă datează încă din anul 960 și se numește *Testamentul din Capuana* (*Carta Capuana*).

Evoluția dialectului toscano-florentin i-a atribuit Florenței remarcabile calificative cultural-istorice. Până în secolul al XVI-lea orașul concurează cultural și politic cu Roma, Neapole, Genova, Palermo, ajungând să depășească valoarea culturală a acestora din urmă. Dar, deoarece Florența în acea perioadă era numai centru de cultură, prestigiul ei se diminuează din secolul al XVI-lea. Florența nu a avut atâtea

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

privilegii, în raport cu Parisul, care, veacuri de-a rândul, a fost nu numai centru cultural şi lingvistic, dar a deţinut, pe deasupra, monopolul politic şi economic al ţării. Devenind capitală încă din secolul al XIII-lea, nu şi-a împărţit nici până în prezent funcţia de capitală cu alte oraşe ale Franţei. În cazul Italiei, Florenţa, din păcate, n-a fost capitală politică, decât abia în secolul al XIX-lea, la trei ani după proclamarea Independenţei Italiei, şi numai pe durata a şase ani (din 1864 până în 1870).

Faptul că Florenţa n-a avut statutul de centru politic şi economic a creat un impact negativ asupra întregului proces de evoluţie şi dezvoltare a limbii literare italiene. Anume din această cauză preocupările de gramatică a limbii literare italiene se manifestă abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Un militant de seamă pentru o limbă comună de cultură şi comunicare în Italia a fost marele scriitor, poet, dramaturg şi lingvist, Alessandro Manzoni (1785-1873). Alessandro Manzoni publică în anul 1827 romanul *Logodiţii* (*I promessi spozi*), având ca idee de bază unificarea şi centralizarea lingvistică a Italiei. Deşi acţiunea are loc în secolul al XVII-lea, problemele îşi păstrează actualitatea şi în secolul al XIX-lea. Eroii principali sunt Renzo şi Lucia, ambii născuţi în Lombardia, locul de naştere a autorului. Acest roman al lui Alessandro Manzoni reprezintă opţiunea autorului pentru dialectul lombardian ca bază a limbii literare italiene (în pofida faptului că dialectul florentin îndeplinea demult funcţia de limbă literară). Puţin mai târziu, Alessandro Manzoni îşi dă seama de rătăcirile sale şi militează în continuare pentru dialectul florentin, dar cade într-o altă extremă şi anume cea a absolutizării acestui dialect, ignorând contribuţia firească a celorlalte. În polemica sa cu Isaia Graziadia Ascoli (1829-1907), un mare lingvist din secolul al XIX-lea, Alessandro Manzoni susţine mult timp numai rolul dialectului florentin la formarea limbii literare italiene. Abia pe la mijlocul anilor ’70 ai sec. XIX a fost pus capăt polemicii care durase aproape 600 de ani: de la Dante până la Manzoni şi Ascoli. Astfel, încercarea de a confrunta drumul dezvoltării limbii literare italiene cu „modelul francez», în baza unui singur dialect (strict), a eşuat. Meritul primordial îi revine lui I. Ascoli, care a demonstrat cu lux de argumente că limba italiană literară s-a dezvoltat graţie interacţiunii tuturor dialectelor. Acum, după definiţiile lui I. Ascoli, se ştie bine că în procesul unei atari corelaţii, în diferite epoci s-au manifestat mai multe dialecte, printre care dialectului florentin i-a revenit primatul, acesta a constituit temelia originii limbii literare italiene, fiind „lansat” încă din prima jumătate a mileniului II, de la Dante, Boccaccio şi Petrarca.

Limba literară spaniolă (face parte din familia limbilor romanice, grupul ibero-romanic)

Fenomenul interacţiunii limbii literare spaniole cu dialectele ei s-a produs într-un alt mod. Limba literară spaniolă s-a format în perioada războaielor reunite sub genericul *Reconquista*, când spaniolii luptă câteva secole pentru recâştigarea teritoriilor din Peninsula Iberică, cotropite de arabi. Reconquista începe în secolul al X-lea şi se încheie definitiv în anul 1492, când a fost recăpătat ultimul bastion – Granada.

Simultan cu procesul coeziunii teritoriilor spaniole are loc şi fenomenul constituirii nu numai a dialectelor, dar şi a limbii spaniole ca atare. Nicăieri în Europa,

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

ca în Spania, procesul consolidării lingvistice nu a fost atât de strâns legat de procesul consolidării teritoriale a statului, deoarece unificarea teritorială a Spaniei se produce în paralel cu înaintarea politică a Castiliei – regiune din centrul Spaniei – începând cu veacul al XI-lea.

Lansarea propriu-zisă a dialectului castilian (castellano), ca bază a viitoarei limbi literare spaniole, se aseamănă totuși cu procesul înaintării dialectului francien, ca bază a limbii literare franceze (dialectul francien era vorbit în centrul Franței, în împrejurimile orașului Paris, tot așa cum și dialectul castilian era vorbit în centrul Spaniei, în împrejurimile orașului Madrid). În Spania însă procesul unificării lingvistice a decurs mult mai lent, în comparație cu Franța, deoarece Parisul devenise capitala statului mult mai devreme decât Madridul, iar monumentele lingvistice castiliene sunt popularizate mult mai târziu decât cele franciene. Primul monument de limbă franceză scrisă datează din anul 842 (*Les serments de Strasbourg*), iar primul document de limbă spaniolă scrisă datează cu trei secole mai târziu, din anul 1140, și se intitulează *Cântarea Cidului* (*El Cantar de myo Cid*). Cert însă rămâne faptul că limba literară spaniolă are la bază dialectul central, fenomen identic cu cel al limbii literare franceze, iar procesul constituirii ei este unul mult mai anevoios, pe fundalul unei lupte aprige. Bazele normelor lingvistice ale spaniolei literare se pun pe vremea regelui Alfons al X-lea, care încurajează, la curtea sa, activitățile literar-artistice. În această epocă dialectele aragonez și leonez mai erau utilizate încă în scrierile literare, dar, de la sfârșitul sec. al XV-lea, dialectul castilian devine singurul instrument de scriere a operelor literar-artistice spaniole.

Limba literara spaniolă cuprinde trei perioade istorice de evoluție și dezvoltare: 1) perioada preclasică (sec. X-XV); 2) perioada clasică (sec. XVI-XVII); 3) perioada modernă (din anul 1680 și până în prezent).

În această sumară prezentare am invocat variate tipuri de corelații ale limbilor literare (română, franceză, italiană, spaniolă) cu dialectele și graiurile lor, ceea ce ne face să constatăm că acest proces, în diferite limbi, s-a produs în mod diferit. Deosebirile au fost determinate de specificul politic, economic și cultural al fiecărei țări în parte. Cert rămâne însă faptul că soarta fiecărei limbi literare este direct legată de istoria și cultura poporului său, în toate epocile și perioadele, de la apariție și până în prezent.

Pe drumul istoric de formare a limbilor literare, deși atestăm multe deosebiri, nepotriviri, totuși au existat și multe lucruri asemănătoare. În primul rând, toate limbile literare au la baza apariției lor un dialect sau grai, care, la un anumit moment istoric, s-a impus din punct de vedere cultural, politic sau economic, devenind formă comună de exprimare lingvistică a unui popor, iar celelalte graiuri sau dialecte, conformându-se acestuia, interacționează secole la rând întru desăvârșirea lui. În al doilea rând, toate limbile literare dispun de vechimi seculare, de la apariția și până la lansarea lor, până a ajunge în faza optimă de modernizare. Astăzi, superdezvoltarea terminologiilor profesionale a făcut ca niciun dialect sau grai, din orice limbă, să nu-și mai poată croi un drum istoric al evoluției lui

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

într-o limbă literară. Acest destin fatal îl poate avea, cu siguranţă, şi glotonimul „limba moldovenească", care denumeşte un grai şi nu o limbă.

Toate limbile literare, indiferent de modul cum s-au format, mai devreme sau mai târziu, mai repede sau mai încet, întotdeauna au interacţionat cu dialectele şi graiurile lor. Graniţele interacţiunii limbilor literare cu dialectele şi graiurile lor nu sunt nicicând închise, ceea ce face ca problema corelaţiei limbă literară – dialect sau grai să nu-şi piardă niciodată actualitatea, rămânând un aspect important al teoriei şi istoriei limbilor.

Fenomenul apariţiei sau lansării istorice a unei limbi literare se produce cu mult mai devreme decât timpul conştientizării ei, cu mult mai înaintea trezirii interesului special faţă de această limbă şi cu mult mai înainte de scrierea operelor lingvistice (literar-artistice) consacrate. Tot un decalaj constituie şi faptul că în ştiinţa limbii interesul faţă de norma literară a apărut relativ târziu, cu toate că în conştiinţa unor cărturari ai uneia sau a altei culturi naţionale acest interes a apărut cu mult mai înainte de consolidarea naţiunii. Altfel, înaintea sec. al XIX-lea, au vorbit şi au scris despre norma limbii literare Dante şi Boccaccio în Italia, Martin Luther în Germania, Cervantes şi Lope de Vega în Spania, Mihail Lomonosov în Rusia, Dimitrie Cantemir în Ţările Române.

Deşi din punct de vedere cronologic drumurile limbilor literare diferă între ele, procedura „tehnică", mecanismul propriu-zis de formare a limbilor literare este aproape identic şi constă, după părerea noastră, din următoarele realităţi: 1) toate limbile literare au avut la bază un dialect sau grai, care s-a impus în trecutul istoric; 2) toate dialectele sau graiurile lansate au trecut la început prin fazele promovării, popularizării şi răspândirii lor; 3) toate limbile literare şi-au început modernizarea prin procesul de gramaticalizare; 4) orice gramaticalizare a unei limbi literare constă din elaborarea şi scrierea cărţilor şi a tratatelor de gramatică; 5) faza optimă de modernizare a unei limbi literare este semnalată de apariţia celor mai consacrate opere literar-artistice ale celor mai distinşi scriitori naţionali şi de funcţionarea oficială a limbii literare în toate domeniile şi sferele vieţii sociale ale unei ţări.

Deşi limbile literare funcţionează de secole, noţiunea ştiinţifică (teoretică) de limbă literară a fost validată de ştiinţa limbii abia la începutul secolului al XX-lea. La baza acestei întârzieri au stat mai multe cauze obiective, provenite din mersul firesc al istoriei şi dezvoltării statelor naţionale şi din realitatea istorică a lingvisticii ca ştiinţă a limbii, ceea ce poate fi explicat în felul următor:

a) Se ştie că noţiunea de limbă literară constituie numai un aspect al noţiunii de limbă naţională (aspectul elevat, cult, normat, îngrijit etc.), iar aceasta, după părerea noastră, înseamnă că noţiunea teoretică de limbă literară n-a putut să apară înaintea noţiunii ştiinţifice de limbă naţională (din care provine limba literară), tot aşa cum nici noţiunea teoretică de limbă naţională n-a putut să preexiste noţiunii de stat naţional. Noţiunea ştiinţifică de stat naţional a fost ratificată social-politic şi istoric abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea, deşi statele naţionale existau de mai bine de o mie de ani. Fenomenul validării, confirmării statelor

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

naționale a fost posibil numai după războaiele lui Napoleon al III-lea și după Revoluția burgheză din Franța de la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Anume aceste două evenimente, trezind cu adevărat interesul de stat național în Europa și în întreaga lume, au generat, drept consecință, declararea oficială a statelor naționale. După aceste două evenimente de anvergură, apare, stringent, și necesitatea unei culturi naționale, ceea ce este de neconceput fără o limbă națională de cultură, adică fără o limbă literară. Prin urmare, toate aceste noțiuni (stat național, limbă națională și limbă literară) nu sunt niște apariții anacronice, ci au fost generate, succesiv, de funcționarea unui sistem coerent și consecvent: mai întâi noțiunea de stat național, apoi noțiunea de limbă națională și numai după aceasta se confirmă și noțiunea de limbă literară;

b) Nici din punct de vedere lingvistic (al științei limbii) noțiunea teoretică de limbă literară n-a putut fi definită mai devreme de începutul sec. al XX-lea. Cauzele acestei întârzieri trebuie căutate în concepțiile care au dominat lingvistica veacului al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea. Este știut că lingvistica, știință a limbii, a apărut abia în prima jumătate a sec. al XIX-lea (anul 1816), având însă la început ca obiect studiul istoric și comparativ al limbilor indo-europene, iar lingvistica din a doua jumătate a veacului al XIX-lea era influențată de principiile istoriste ale curentului neogramatist. Potrivit concepțiilor lingvistice ale neogramaticienilor, limba literară era considerată un aspect artificial în raport cu limba populară. De aceea, neogramatienii plasau limba literară în afara preocupărilor științei limbii. Noțiunea științifică de limbă literară intră în laboratorul cercetărilor lingvistice abia după apariția dihotomiilor lui Ferdinand de Saussure (1840-1913), mai bine zis, după apariția renumitului *Cours de linguistique générale* (1916). Susținând două importante exigențe privind organizarea științei limbii (lingvistica trebuie să ajungă a-și delimita obiectul cercetării și să clarifice despre ce fel de entități vorbește), Ferdinand de Saussure a demonstrat autonomia epistemologică a lingvisticii în teoria cunoașterii științifice, prin care a fost recunoscută în calitatea sa de știință a unui gen anumit de valori. Numai după această descoperire a marelui lingvist genevez noțiunea de limbă literară devine aspectul cel mai fortificat al lingvisticii.

Toate acestea ne fac să conchidem că nicio noțiune n-a putut să apară înainte de a i se crea o bază obiectivă reală și motivată: noțiunea științifică de limbă literară n-a putut să apară înaintea lingvisticii ca știință a limbii, iar lingvistica a trebuit să parcurgă un anumit itinerar până când noțiunea de limbă literară a putut să intre în sfera preocupărilor sale.

Toate limbile și-au decis statutul lor de limbi literare, de limbi de cultură nu numai prin interacțiunea lor cu dialectele și graiurile înrudite, dar și printr-o aprigă luptă cu o altă limbă precursoare, considerată, în Epoca Medievală, limbă de cultură și chiar limbă sfântă. Astfel, limba română, pentru a-și asigura dreptul firesc, a trebuit să lupte împotriva slavonei, tot așa cum franceza, germana ș.a. au luptat împotriva latinei etc. Aceasta ne face să conchidem faptul că funcționarea a două limbi de cultură, oficial, într-un stat național, este imposibilă încă din epoca premodernă, darămite în condițiile actuale. Astăzi, într-un stat național,

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)

suveran şi independent, nu pot funcţiona în paralel, simultan, două limbi literare, două limbi de cultură. În ultimii ’60-’70 de ani progresul tehnico-ştiinţific a devenit atât de performant, încât orice limbă literară (în cazul în care într-un stat s-ar cere funcţionarea oficială a două limbi) poate deveni avantajoasă, prioritară şi profitabilă, dacă, bineînţeles, deţine supremaţie în mecanismul comunicativ-informaţional al statului. În ultimele sferturi de secol nu câştigă întâietate limba literară care antrenează, numeric, majoritatea vorbitorilor, dar limba care dispune de o bază materială mult mai mare şi care monopolizează presa şi sistemul audiovizualului.

Dacă într-un stat naţional, suveran şi independent, ar fi decretate două limbi oficiale, statul respectiv ar fi pus în dificultatea de a promova două politici naţionale de stat, ceea ce este ireal, absurd chiar: aceasta ar însemna două culturi naţionale într-un singur stat naţional, fenomen ce ar submina verticalitatea statală şi centralizarea democratică a ţării. Din aceste motive, considerăm că este mai mult decât periculos a se decreta limba rusă a doua limbă oficială în Republica Moldova. Astăzi, deşi cu referire la limba rusă există doar un amendament în Legislaţia lingvistică a ţării noastre, aceasta funcţionează, din păcate, la parametri mult mai largi decât limba oficială, limba română, care reprezintă limba poporului istoric, băştinaş, limba poporului-întemeietor al acestui stat. Limba rusă a acaparat astăzi aproape optzeci la sută din presa, radioul şi televiziunea Republicii Moldova, ceea ce contravine normelor internaţionale, şi demonstrează că avem un stat subminat, nu numai lingvistic, dar şi cultural, şi politic, şi economic.

NOTE

[1] *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, coordonator: Ion Gheţie, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997, p. 78.

[2] Ştefan Munteanu, Vasile Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978, p. 17.

[3] R. A. Budagov, *Литературные языки и языковые стили*, Moscova, 1967, p. 375.

[4] R. A. Budagov, ibidem, p. 375.

[5] Ştefan Munteanu, Vasile Ţâra, ibidem, p. 31.

[6] B. P. Hasdeu, Apud: Ştefan Munteanu, Vasile Ţâra, ibidem, p. 31.

[7] Ion Coteanu, *Româna literară şi problemele ei actuale*, Bucureşti, 1961, p. 49.

[8] Gavriil Istrati, *Limba română literară*, Bucureşti, 1970, p. 44.

[9] Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii*, *Mica enciclopedie*, Chişinău, 1994.

[10] Marius Sala..., ibidem.

[11] Marius Sala..., ibidem.

[12] *Istoria Europei*, Coordonatori: Jean Carpentir, Fr. Lebrun ş.a. (traducere din limba franceză), Bucureşti, 1997.

[13] *История лингвистических учений*, Moscova, 1975, p. 35.

[14] Emil Ionescu, *Manual de lingvistică generală*, ediţia a III-a, Bucureşti, 2001, p. 62.

BDD-A20609 © 2009 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:15 UTC)